

مقدمه

از دورهٔ مدرنیتهٔ متأخر، شهرها در سیاست‌های کلان ملی جایگاه ویژه‌ای پیدا کردند. تمرکز سرمایه و سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی، جمعیت متراکم، استقرار نخبگان، نویسندگان و هنرمندان، حمایت‌های دولتی در تمرکزگرایی و انتخاب برخی از کلان‌شهرها به‌عنوان مرکز سیاسی کشور از جمله سیاست‌های مهم دولت‌ها بوده که همین امر در برخی از کشورها زمینهٔ بروز برخی از مسائل اقتصادی، اجتماعی، رفاهی، حمل و نقل و ... شده است. کلان‌شهر تهران نیز از این قاعده مستثنا نیست. در سال‌های اخیر مسائل فرهنگی و اجتماعی کلان‌شهر تهران به‌صورت جدی مطرح بوده است که این وضعیت، سیاست‌گذاری‌های مناسب و بهینه‌ای را از سوی مجلس، دولت و شورای شهر و شهرداری طلب می‌کند. یکی از راهکارهای مؤثر در مدیریت صحیح کلان‌شهر تهران، دسترسی به داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز در سطوح گوناگون است. از این منظر، اطلس فرهنگی با رویکرد تجمیع داده‌ها و اطلاعات در لایه‌های مختلف، گام مهمی برای حل مسائل پیچیدهٔ تهران به شمار می‌آید.

کلیدواژه‌ها: اطلس جامع فرهنگی، آمایش سرزمین، پایش فرهنگی، سیاست‌گذاری شهری، اطلس جامع فرهنگی تهران

اطلس جامع فرهنگی تهران؛ چیستی و چرایی

دکتر علی احمدی

پژوهشگر جغرافیای فرهنگی و عضو گروه
فرهنگ تهران دانشگاه امام صادق (ع)

چارچوب مفهومی

دریچهٔ ورود به بحث

اطلس فرهنگی، تعامل دو مفهوم

«فرهنگ» و «فضا» است. به‌باور نظریه‌پردازان

فرهنگی، فضا مؤلفه‌ای محوری در بساخت فرهنگ

است. همان‌گونه که مناسبات و تغییر و تحولات اجتماعی در

برساختن فضاها نقش دارد، فضا نیز در تولید مناسبات اجتماعی

دخیل است و بر این اساس، رویه‌ها و کارکردهای اجتماعی نظیر

سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی معطوف به فضاسازی است که

کنش‌های جذب و طرد، مرکز و حاشیه، شمال و جنوب و غیره را دربر

می‌گیرد و رویکردهایی را هم‌راستا می‌کند که در اصطلاح به «چرخش

فضایی» هم‌سنگ با «چرخش فرهنگی» موسوم است. به تعبیر دیگر،

با این چرخش، تصور از فضا دیگر یک مفهوم سرزمین فیزیکی نیست،

اطلس‌ها نمایانگر اطلاعاتی از ویژگی‌های فرهنگی یک واحد سرزمینی در سطوح استان، شهرستان، بخش، شهر، دهستان و روستا هستند. این اطلاعات با در نظر گرفتن هدف نقشه‌های موضوعی، اطلسی را در شکل معین ارائه می‌دهند.

یکی از ویژگی‌های اطلس‌های فرهنگی، توجه به ظرفیت‌ها و استعدادها و حوزه‌های مختلف فرهنگی در کشور است که در سطح استان مسئولان را بر آن داشته تا از این ابزار مهم بهره لازم را ببرند. اطلس‌های فرهنگی به دلیل ارائه اطلاعات مفید، یکپارچه و بصری بودن آن‌ها شامل مجموعه‌ای از نقشه‌ها، نمودارها، جدول‌ها، عکس‌ها و توصیف و تحلیل‌ها هستند که موجب دسترسی سریع و آسان به اطلاعات سرزمینی در حوزه فرهنگ می‌شوند.

تاکنون اطلس‌های متنوعی به صورت عمومی و تخصصی تهیه و تدوین شده‌اند که عمدتاً معطوف به نحوه استقرار، پراکنش، توزیع و تراکم است. هر یک از این اطلس‌ها به تناسب موضوعشان، آن‌ها را به نمایش می‌گذارند. اطلس‌ها بنا به نحوه ارائه اطلاعات تنوع زیادی دارند که با توجه به موضوع و نحوه ارائه اطلاعات می‌توان آن‌ها را دسته‌بندی کرد.

سیاست‌گذاری شهری

براساس مطالعات سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) در ربع اول قرن بیست و یکم، برای نخستین بار میزان جمعیت شهرنشین در جهان بر جمعیت روستانشین پیشی گرفت. شهرها در زمانه ما پایگاه‌های اصلی سکونت و فعالیت انسان‌ها هستند و بر اهمیت آن‌ها به‌طور روزافزون اضافه خواهد شد. از سوی دیگر در شرایط جهانی شدن، شهرها در مقیاس‌های گوناگون از شهر کوچک تا کلان‌شهر، عرصه‌هایی عمده برای رقابت شده‌اند تا بتوانند با عرضه خصوصیات نظیر شهر خلاق، شهر امن، شهر روان، شهر فرهنگ و هنر، شهر علم، شهر سرمایه‌گذاری و ... بهترین و بیشترین سرمایه‌های انسانی و فیزیکی را جذب کنند (وحید، ۱۳۸۷: ۲۸۰). پس در واقع، شهرها از مکان‌هایی کوچک و کم‌تعداد در گذشته به زیستگاه‌هایی بزرگ و سپس کلان‌شهرها و شهرهای غول‌آسا تبدیل شده‌اند. برخی از آن‌ها مانند تهران به مراتب بزرگ‌تر و پرجمعیت‌تر از کشورهای ذره‌ای (Micro States) این جهان‌اند (ملک محمدی، ۱۳۸۹: ۲۹۰). از این‌رو سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در قبال شهرها برای اداره بهینه آن‌ها و حل و فصل مسائل مشکلاتی که به‌طور طبیعی گریبان‌گیر چنین شهرهایی است، یکی از مهم‌ترین حوزه‌های عمل حاکمیت است. به بیان دیگر، شهرها عرصه‌های سیاست‌گذاری هستند. هیچ شهری به خودی خود نمی‌درخشد و نمونه نمی‌شود. درخشش و موفقیت شهرها حاصل فرایندهای پیچیده سیاست‌گذاری در زمان طولانی است (وحید، ۱۳۸۷: ۲۸۰).

سیاست‌گذاری شهری یکی از حوزه‌های مهم در سیاست‌گذاری عمومی به شمار می‌رود. در این معنا سیاست‌گذاری شهری ناظر به اقدامات و سیاست‌های دولت در مناطق شهری است. به نوعی می‌توان گفت که اساس سیاست‌گذاری شهری بر تأمین و ایجاد رفاه برای شهروندان در یک جامعه شهری بنا شده است و انواع سیاست‌ها و برنامه‌ها در همین راستا طرح‌ریزی و اجرایی می‌شوند (Blackman).

بلکه

مفهومی

ار تباطی

است. مؤلفه

محوری در اینجا آن

است که فضای سرزمینی

یا قلمرو دیگر ظرف یا حامل

نخواهد بود، بلکه فرایند تولید

اجتماعی شامل ادراکات، کاربری‌ها و

تخصیص‌هاست، فرایندی که ربط و ضبط

وثیقی با سطح نمادین باز نمود فضایی (از خلال

رمزگان، علائم و نقشه‌ها) دارد.

اطلس فرهنگی یکی از انواع اطلس‌هاست که از نقشه‌های با موضوع فرهنگ و برگرفته از متغیرها و معرف‌های وضعیت فرهنگی یک واحد سرزمینی تهیه می‌شود. بنابراین چنانچه مجموعه‌ای از اطلاعات فرهنگی روی نقشه‌های موضوعی تصور شوند و کاربران نقشه را از نحوه پراکنش، توزیع و تراکم متغیرهای فرهنگی آگاهی بخشند، حاصل کار «اطلس فرهنگی» نامیده می‌شود.

ضرورت و اهمیت

اطلس فرهنگی به دلایل مختلف ابزار مهمی برای سیاست‌گذاران فرهنگی به حساب می‌آید. نخست اینکه سیاست‌گذار با استفاده از امکانات مربوط به لایه‌های مختلف اطلاعاتی آن، به حجم زیادی از اطلاعات دسترسی دارد. در مرحله بعد، با استفاده از داده‌ها و لایه‌های مختلف اطلاعات، فرایند سیاست‌گذاری با سرعت و هزینه کمتری انجام می‌پذیرد. همچنین با اتکا بر اطلاعات پردازش‌شده اطلس فرهنگی، آسیب‌ها و مسائل فرهنگی نمایان می‌شوند؛ در نهایت، با استفاده از تحلیل اطلاعات موجود، سیاست‌های دقیق‌تری به‌عنوان خروجی به‌دست می‌آید.

«اطلس جامع فرهنگی تهران» هم در شناخت ابعاد مختلف کنشگران فرهنگ (بینشی، گرایشی و کنشی) و هم در فهم بهتر جغرافیای فرهنگی شامل ویژگی‌های جمعیتی، سازمان‌های فرهنگی، مناطق شهری، اماکن فرهنگی و تاریخی و نظایر آن‌ها کمک شایانی می‌کند. همچنین در راستای بهبود و اجرایی‌سازی سیاست‌های فرهنگی مؤثر است. اطلس فرهنگی پس از مراحل سه‌گانه ورودی، پردازش و خروجی در قالب یک مجموعه و بسته اطلاعاتی برخط و به‌روز می‌شود و در اختیار سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان فرهنگی کلان‌شهر تهران قرار می‌گیرد.

یکی از عوامل اصلی در شناخت جامع و دقیق ویژگی‌های یک کشور، تهیه نقشه‌ها و اطلس‌های موضوعی است. در کشورهای پیشرفته، مانند هلند، کانادا، فرانسه و آمریکا (که از پیشگامان آمایش سرزمین هستند) از ابزار نقشه و اطلس برای شناسایی منابع و امکانات و نیز فرصت‌ها و تهدیدات به‌صورت کاربردی استفاده می‌شود. به‌طور کلی

12-5:1995). البته با رویکرد اسلامی، ایجاد فضایی با هویت و با استفاده از نمادهای اصیل فرهنگی در سیاست‌گذاری شهری جایگاه ویژه‌ای دارد که همچنان جای خالی آن احساس می‌شود. در این میان، فرهنگ از مهم‌ترین عرصه‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در شهرهای امروزی به شمار می‌آید. این موضوع از یک طرف به افزایش مهاجرت به کلان‌شهرها به‌ویژه در جوامع در حال توسعه و شکل‌گیری شهرهای چند فرهنگی اشاره دارد و از طرف دیگر، بیانگر مسائل و مشکلاتی است که گریبان‌گیر چنین شهرهایی بوده و خود یا از جنس مسائل فرهنگی‌اند یا ریشه در عناصر و مؤلفه‌های فرهنگی دارند. تهران نیز به‌عنوان یک کلان‌شهر و پایتخت یک کشور، همواره در معرض سیاست‌ها و برنامه‌های مختلفی در زمینه‌های گوناگونی چون مسکن، حمل و نقل، ترافیک، محیط زیست و فرهنگ بوده است.

ضرورت تدوین اطلس جامع فرهنگی تهران

کلان‌شهر تهران حدوداً ۱۰ میلیون نفر جمعیت دارد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۶) که اگر شهرها و شهرک‌های پیرامون را به آن اضافه کنیم این رقم نزدیک به ۱۵ میلیون نفر یعنی تقریباً ۱۹ درصد جمعیت کل کشور می‌رسد؛ ضمن اینکه جمعیت شناور و روزانه که از شهرهای اطراف به تهران وارد و خارج می‌شوند، تعداد کل جمعیت را افزایش می‌دهد. تراکم زیاد جمعیت در تهران، بحث برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری فرهنگی و اجتماعی را جدی‌تر می‌کند. میزان رشد جمعیت در تهران سالانه ۱/۷۹ درصد است که بیشتر از میانگین کشوری است. میانگین سکونت در کشور ۴۶ نفر در هر کیلومتر مربع است که میانگین این رقم در تهران ۹۷۳ نفر است که در برخی مناطق تا ۱۰ هزار نفر نیز افزایش می‌یابد (<http://www.iribnews.ir> ۱۳۹۵).

سامان‌دهی و نظم‌بخشی به چنین جمعیت زیاد و متراکم نیازمند داشتن سیاست‌ها و برنامه‌های مشخص فرهنگی از یک سو و کسب اطلاعات دقیق از جمعیت این کلان‌شهر و شهرک‌های جمعیتی پیرامون آن از سوی دیگر است. بر این اساس، اطلس فرهنگی به دلیل برخوردار بودن از چنین قابلیت‌هایی می‌تواند با سرعت، دقت و قدرت ذخیره‌سازی و پردازش داده‌ها در فرایند سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی توسعه فعال باشد.

دستیابی به شاخص‌های توسعه و ارتقای سطح توسعه در کشورهای مختلف دنبال می‌شود، اما پیشرفت و توسعه نیازمند آگاهی از ظرفیت‌هاست. در سند آمایش استان تهران ظرفیت‌های هر بخش و جغرافیای استان مشخص می‌شود. این سند می‌گوید هر منطقه از تهران آمادگی چه کاری را دارد؟ (نامهٔ شورا، ۱۳۹۷: ۱۶). حال برای بهره‌برداری از ظرفیت‌ها باید سند برنامه‌های آن تدوین شود. توسعه‌یافتگی با عدالت اجتماعی و اقتصادی و توزیع مناسب ثروت میسر خواهد بود. آسیب‌های اجتماعی بخش مهم دیگری در سند آمایش استان تهران است که برای کاهش این آسیب‌ها نیاز به ارائهٔ سیاست، دستورالعمل سیاستی و برنامه‌های اجرایی متعدد است. بنابراین در بخش اجرایی‌سازی سند‌های راهبردی کشور، بی‌گمان ابزاری مانند اطلس فرهنگی غیرقابل چشم‌پوشی است. اطلس‌های فرهنگی به دلیل ارائهٔ اطلاعات مفید، یکپارچه و بصری

بودن آن‌ها که شامل مجموعه‌ای از نقشه‌ها، نمودارها، جدول‌ها، عکس‌ها و توصیف و تحلیل‌ها هستند. موجب دسترسی سریع و آسان به اطلاعات سرزمینی می‌شوند. اما نکتهٔ مهم اینجاست که محدودیت‌هایی در دسترسی به داده‌ها و اطلاعات وجود دارد، چون اولاً هر یک از ما اطلاعات لحظه‌ای و منقطع محیط اطرافمان را بر مبنای مشاهده و تماس در یک ساعت یا در طول یک یا چند روز کسب می‌کنیم و این قضیه به دلیل محدودیت دید انسان برای همه وجود دارد و ثانیاً تغییر و تحولات محیط پیرامون به قدری زیاد است که اطلاع یافتن از آن‌ها نیازمند ابزارها و فناوری‌های مدرن است. یکی از ابزارها و روش‌های قابل اعتماد و اتکا برای رفع چنین مشکلی، استفاده از نرم‌افزارهای تخصصی مثل Google Earth و Arc Gis برای تهیهٔ نقشه‌های جغرافیایی است. این نقشه‌ها در قالب اطلس قابلیت به‌روزرسانی نیز دارند.

مسئلهٔ اصلی تدوین اطلس جامع فرهنگی تهران نه‌تنها تبیین و شناسایی آسیب‌ها و مسائل تهران بزرگ، بلکه شناخت ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل برای مدیریت صحیح‌تر و بهره‌برداری از این ظرفیت‌هاست. بنابراین رویکرد آسیب‌شناسانه در کنار رویکرد تجویزی در این پژوهش پی‌جویی می‌شود. تحقق و اجرایی شدن **اطلس فرهنگی شهر تهران** گامی در جهت به‌روزرسانی اطلاعات لازم برای مدیران و سیاست‌گذاران جمهوری اسلامی ایران است. همچنین نبود نظام سیاست‌گذاری فرهنگی مبتنی بر اطلس فرهنگی برای تهران از جمله ضرورت‌های دیگر این طرح به شمار می‌آید.

با وجود مراکز علمی و پژوهشی متعدد در کشور، اولاً پروژه‌های مربوط به اطلس فرهنگی به‌ویژه اطلس فرهنگی تهران (به جز یک مورد که قبل از انقلاب و به شکل کتاب یک‌جلدی و یک مورد اطلس کیفیت زندگی که توسط شهرداری تهران تهیه شده است) بسیار اندک است و ثانیاً هیچ پروژه‌ای به **شکل جامع** به انجام نرسیده است. نکتهٔ مهم دیگر اینکه تهیهٔ اطلس جامع فرهنگی برای بهره‌مندی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان فرهنگی، پژوهشگران، نهادهای علمی و شهرداری‌ها در کشور از **اهمیت راهبردی و در افق چندین ساله** برخوردار است. از همه مهم‌تر اینکه این اطلس جامع فرهنگی برای پایتخت کشور که جمعیت کثیری را در خود جای داده و می‌تواند در سطح ملی و فراملی مطرح شود، تهیه و تدوین می‌شود و این، فرصتی بسیار مغتنم و منحصر به فرد خواهد بود.

متأسفانه با وجود اهمیت فراوان مطالعات آمایش فرهنگی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی و اجتماعی، تاکنون حداقل در حوزهٔ اجرایی کار جدی و قابل توجهی در کشور انجام نشده است. هر چند نمی‌توان ارائهٔ دیدگاه‌ها و مباحث نظری در قالب کتاب و مقالات علمی را انکار کرد، لیکن در نگاهی کلی ارزیابی موفقی نبوده است. بر این اساس، چنین فعالیت‌های ارزشمندی بیانگر دغدغهٔ مسئولان کشور در سطح کلان است، اما به هر حال، از نظر عملیاتی و اجرایی، خروجی مشخصی نداشته است. تدوین اطلس جامع فرهنگی تهران، در گروه رصد فرهنگی شورای عالی انقلاب فرهنگی رسیدن به نقطهٔ مطلوب را نوید می‌دهد و امید است با استفاده از نظرات کارشناسی این حوزه و بهره‌گیری از ابزارها و تکنیک‌های نوین مانند سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی (GIS) برای تهیهٔ اطلس جامع فرهنگی اقدامات مؤثری به عمل آید و ابعاد مختلف فرهنگی و اجتماعی اعم از مسائل،

«اطلس جامع فرهنگی تهران» هم در شناخت ابعاد مختلف کنشگران فرهنگ (بینشی، گرایشی و کنشی) و هم در فهم بهتر جغرافیای فرهنگی شامل ویژگی‌های جمعیتی، سازمان‌های فرهنگی، مناطق شهری، اماکن فرهنگی و تاریخی و نظایر آن‌ها کمک شایانی می‌کند

۲) در سطح

میانی که مباحث راهبردی، سیاست‌ها و برنامه‌های آمایشی است می‌توان سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌هایی کرد. تطابق بندهای برنامه‌های چهارساله توسعه کشور در این سطح قابل مطالعه است. ۳) در سطح کلان، مباحثی مانند سطح تحلیل بنیادی و نظریه‌های مربوط به آن مورد توجه قرار می‌گیرد. این سطح به شکل بنیادی و نظری به بهبود نظری کمک می‌کند.

اطلس فرهنگی در مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی

در بخش «کلیات» نقشه مهندسی فرهنگی کشور (۱۳۹۳: ۵)، مفاهیم و اصطلاحاتی همچون فرهنگ، سطح فرهنگ، مهندسی فرهنگ، مهندسی فرهنگی، نقشه مهندسی فرهنگی، مدیریت راهبردی فرهنگ کشور، رصد و پایش فرهنگی، چشم‌انداز فرهنگی کشور، پیوست فرهنگی مطرح و تعریف شده است. علاوه بر این‌ها، مفاهیم مرتبط دیگری مانند «آمایش فرهنگی»، «نقشه فرهنگی» و «اطلس فرهنگی» به‌طور مداوم از سوی نهادهای حاکمیتی کشور مطرح می‌شود. به‌طور مشخص از ابتدای سال ۱۳۸۰ به بعد این موضوعات در کشور اهمیت پیدا کرده‌اند. طی این مدت، پیگیری‌ها و اقدامات مربوط به آمایش فرهنگی کشور با طرح این موضوع در مجمع تشخیص مصلحت نظام به‌عنوان تدوین‌کننده «سند چشم‌انداز» و شورای عالی انقلاب فرهنگی به‌عنوان متولی ترسیم «نقشه مهندسی فرهنگی کشور» و «سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی» به‌عنوان متولی «طرح ملی آمایش سرزمین» و وزارت مسکن و شهرسازی به‌عنوان متولی «طرح ملی کالبدی کشور» مطرح شد و سپس با تشکیل ستاد مشترک فرهنگی کشور در دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، با نگاه و رویکرد فرهنگی، چشم‌انداز و برنامه‌های کلان کشور مهندسی مجدد شد.

رصد و پایش فرهنگی به معنای مطالعه، توصیف، تحلیل، تبیین و پیش‌بینی نظام‌مند و مستمر الگو و روند تغییر و تحول در باورها و اعتقادات، ارزش‌ها، هنجارها، رفتارها، مصنوعات و نمادهای فرهنگی در

تهدیدها، فرصت‌ها و ظرفیت‌های تهران به نحو شایسته‌ای بازنمایی و استخراج شوند. آمایش فرهنگی یکی از زمینه‌های تحقق اهداف بلندمدت پیش‌بینی شده در افق ۱۴۰۴ و از برنامه‌های مؤثر سیاست‌های راهبردی است که از یک سو زمینه رشد و تعالی فرهنگی را فراهم می‌کند و از سوی دیگر آسیب‌شناسی این حوزه را شناسایی خواهد کرد. تردید نیست که تحقق اهداف کلان اجتماعی بستگی تام به تعلقات فرهنگی و مطلوبات اعتقادی جامعه و بهره‌برداری از پتانسیل خلاق مردم و علائق و تمایلات اعضای آن جامعه دارد. برای دستیابی به اهداف چشم‌انداز، راهبرد اصلی داشتن «رویکرد فرهنگی فرابخشی» نسبت به همه ابعاد فرهنگ جامعه است. فرهنگ نقطه شروع و مقدمه هر نوع تغییر و تحول در جامعه و سنگ‌بنای توسعه و تقریب به هر نوع «چشم‌انداز» به شمار می‌آید (واعظی، ۱۳۸۶: ۴۷). بر این اساس، تهیه اطلس جامع فرهنگی تهران ذیل مفهوم آمایش فرهنگی و رصد فرهنگی که از اولویت‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی است، ضرورت تام دارد.

اساساً در مطالعه پدیده‌های اجتماعی و فرهنگی شناخت «روندها» در طی زمان بسیار با اهمیت است. مطالعه و شناخت چنین رویدادهایی در طول زمان‌های گذشته، حال و آینده، یکی از راهبردهای مهم در تولید اطلس فرهنگی به شمار می‌آید. روندهای تکوین، تحول و اشاعه فرهنگی مورد توجه قرار می‌گیرد. در واقع برای فهم آینده، مقاطع زمانی و لایه‌های اطلاعاتی مربوط به آن‌ها در اطلس فرهنگی بارگذاری، پردازش و تحلیل می‌شوند.

هدف اصلی آمایش سرزمین، توزیع مطلوب جمعیت و فعالیت‌ها و ایجاد عدالت فضایی در جامعه است. از آنجایی که در دوره قبل از انقلاب اسلامی، امکانات و خدمات در اختیار گروه کوچکی از پایتخت‌نشینان یا همسانان آنان در برخی دیگر از نقاط کشور بود، مردم بیشتر شهرها به‌ویژه مناطق دوردست و روستاها در آخر فهرست و اغلب محروم از نیازهای اولیه زیرساختی و خدمات‌رسانی بودند (بیانیه گام دوم). یکی از هدف‌های اطلس فرهنگی برقراری عدالت اجتماعی در مناطق مختلف سرزمینی است. پس از انقلاب اسلامی، موضوعات اجتماعی مانند کمک‌رسانی‌ها و فعالیت‌های نیکوکاری که از پیش از انقلاب آغاز شده بود، افزایش چشمگیری داشت.

همان‌طور که در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی اشاره شده، جمهوری اسلامی ایران دارای شرایط بالقوه و عظیمی است که برای به حرکت درآوردن چرخ‌های پیشرفت در اختیار ماست، اما به دلیل عدم توزیع متناسب و یکسان این منابع، لازم است میزان پراکنش، میزان بهره‌گیری، نحوه استفاده و کاربردهای آن‌ها مورد ارزیابی قرار گیرد. این وضعیت برای جمعیت ساکن در حواشی و مرزهای کشور یا در کلان‌شهر تهران در مناطق محروم از نظر اجتماعی و فرهنگی آسیب‌زاست. برای رسیدن به این هدف و توسعه مطلوب و عادلانه، نیاز به اجرایی‌سازی سیاست‌های توسعه است.

سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه را می‌توان در سه سطح پیش‌بینی و ارائه کرد: ۱) در سطح خرد می‌توان به مباحث کاربردی، اجرایی، روشی و تکنیکی پرداخت. این سطح اغلب خود را درگیر مسائل و نیازهای روز جامعه می‌کند و تمرکز آن عرصه‌های میدانی و عملیاتی است.

در سطح فراملی از سوی نهادهای حاکمیتی مورد توجه و پیگیری قرار گرفته است. ثانیاً اجرایی نشدن آمایش فرهنگی با وجود قرار گرفتن در فهرست اولویت‌های سیاسی کشور، این امر همچنان در سطح نظری باقی مانده است.

وجود اطلاعات کمی، مکانی و توصیفی دقیق به صورت اطلس از مهم‌ترین ابزارهای برنامه‌ریزی و مدیریت بهینه و از ملزومات اساسی این حوزه در ابعاد مختلف فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی و ... است. استفاده از نقشه و اطلس در برنامه‌ها و سیاست‌های راهبردی و عملیاتی سازمان‌ها و نهادها اثربخش است. هنگامی که اطلاعات، شاخص‌ها و آمارهای کشور در حوزه‌های مختلف به صورت اطلس ارائه شود، اطلاعات بسیار زیاد و قابل مقایسه را به صورت هم‌زمان می‌توان در اختیار سیاست‌گذاران قرار داد (گزارش پایگاه داده‌های فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۹۰-۱۳۶۵).

یکی از ظرفیت‌های اطلس ارائه اطلاعات و داده‌ها در قالب این گونه نمادهاست. اطلس فرهنگی نیز که نمایش‌دهنده اطلاعات و داده‌های مربوط به عناصر فرهنگی است، در درک بهتر فرهنگ و در مکان‌ها نه تنها به جغرافی دانان بلکه به برنامه‌ریزان، سیاست‌گذاران و شهرسازان کمک قابل ملاحظه‌ای می‌کند. بنابراین، لازمه سامان‌دهی و مدیریت فرهنگی کلان‌شهر تهران که با مسائل دیگر درهم تنیده است، وجود اطلاعات و داده‌های فرهنگی به‌روز شده از وضعیت موجود شهر و نمایش این اطلاعات در هیئت اطلس فرهنگی است، زیرا دسترسی به این اطلاعات برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران را در فرایند مسئله‌شناسی، پردازش، تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی کمک می‌کند و راهبردهای مؤثری را پیش روی آن‌ها قرار می‌دهد. بر این اساس، گردآوری اطلاعات جامع و یکپارچه و فرابخشی به صورت اطلس فرهنگی، گام مؤثری در شناخت دقیق و کامل‌تر وضعیت موجود فرهنگی و ارائه راهکارهای لازم و پیش‌بینی آینده و دوراندیشی در این زمینه است.

گردآوری اطلاعات جامع و یکپارچه و فرابخشی به صورت اطلس فرهنگی، گام مؤثری در شناخت دقیق و کامل تر وضعیت موجود فرهنگی و ارائه راهکارهای لازم و پیش‌بینی آینده و دوراندیشی در این زمینه است

سطوح ملی و بین‌المللی به منظور مسئله‌شناسی فرهنگی و اعمال مدیریت راهبردی فرهنگی در چارچوب نقشه مهندسی فرهنگی کشور است (نقشه مهندسی فرهنگی کشور، ۱۳۹۳: ۴).
اطلس جامع فرهنگی به دلیل ابعاد مختلف آن، تکنیک مهمی برای رصد و پایش عناصر فرهنگی سطوح فراملی، ملی و فراملی به حساب می‌آید. برای مثال، نظارت، رصد و پایش مستمر وضعیت خانواده (نقشه مهندسی فرهنگی کشور، ۱۳۹۳: ۴۹) یا در سطح اقدامات ملی، سامان‌دهی نظام رصد، پایش، آینده‌پژوهی و آینده‌نگری در زمینه فرهنگی در سطح بین‌الملل (نقشه مهندسی فرهنگی کشور، ۱۳۹۳: ۸۱) یا در بحث میزان تحقق سیاست‌های کلان نظام در افق چشم‌انداز ۱۴۰۴ جمهوری اسلامی، از جمله محورهای مرتبط با اطلس فرهنگی است.

در فصل ششم و در بند ۴ راهبردهای کلان فرهنگی «نقشه مهندسی فرهنگی کشور» مطالعات جمعیت‌شناختی، آمایش و پایش مستمر جمعیتی بیان شده است (نقشه مهندسی فرهنگی کشور، ۱۳۹۳). اهمیت تحولات جمعیتی در سیاست‌گذاری‌های کلان کشور در سندهای شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز دیده می‌شود.

در مصوبات مورخ ۱۳۹۵/۱۲/۳، جلسه ۷۹۳ شورای عالی انقلاب فرهنگی، آیین‌نامه «شورای اجتماعی کشور» مطرح شده است. این مصوبه تصریح می‌کند که سازمان اجتماعی وزارت کشور طبق ماده ۵ آیین‌نامه مذکور، ضمن استقرار نظام جامع رصد وضعیت اجتماعی و تدوین اطلس آسیب‌های اجتماعی کشور، موظف به اقدامات زیر است:

۱. انجام مطالعات و پژوهش‌های موردنیاز؛
۲. تدوین پیش‌نویس سیاست‌ها و برنامه‌های امور اجتماعی؛
۳. پیگیری مصوبات شورای اجتماعی کشور و رتبه‌بندی دستگاه‌های اجرایی دولتی و نهادهای عمومی در اجرای مصوبات شورا؛
۴. ارائه گزارش‌های نظارت و ارزیابی به شورای اجتماعی کشور (مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۵).

به دلیل معطوف بودن شورای عالی انقلاب فرهنگی به رفع یکی از مهم‌ترین نیازهای کشور از دو جنبه، تهیه اطلس فرهنگی تهران در این شورا بسیار حائز اهمیت است. اولاً تهیه اطلس فرهنگی از جمله موضوعات راهبردی کشور به حساب می‌آید و به همین دلیل در سال‌های اخیر طرح‌هایی مانند آمایش فرهنگی و اطلس فرهنگی چه

منابع

۱. بیانیة گام دوم انقلاب، خطاب به ملت ایران، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲. به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی.
۲. خبرگزاری صدا و سیما، ۱۳۹۵.
۳. سایت مرکز آمار ایران.
۴. عنبری، موسی (۱۳۸۹). تطور مفهومی رصد فرهنگی. تهران: نشر راه‌دان.
۵. مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی (۲۷ آذر ۱۳۶۳ - ۲۹ اسفند ۱۳۹۶). دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، جلد اول و دوم. پژوهش، تصحیح و تدوین محمدحسین صادقی مقدم، مجید بنایی اسکویی و علی قسمتی تبریزی.
۶. ملک‌محمدی، حمیدرضا (۱۳۸۹). «مقدمه‌ای بر شناخت مثلث بهینگی در سیاست‌گذاری جدید شهری». فصلنامه سیاست، دوره ۴۰، شماره ۴.
۷. نامه شورا. بهمن و اسفند ۱۳۹۷، شماره ۱۲۶ و ۱۲۷. دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۸. نقشه مهندسی فرهنگی کشور (۱۳۹۳). شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۹. واعظی، بهروز (۱۳۸۶). آمایش فرهنگی و چشم‌انداز ایران ۱۴۰۴. مهندسی فرهنگی، شماره ۹ و ۸.
۱۰. وحید، مجید (۱۳۸۷). «تهران در آیین سیاست‌گذاری شهری». فصلنامه سیاست، دوره ۳۸، شماره ۴.
۱۱. گزارش پایگاه داده‌های فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۹۰-۱۳۶۵.
12. Blackman, Tim (1995). Urban Policy in Practice. London: Routledge.
13. www.iribnews.ir/fa/news/1558191/%D8%AC%D9%8%D8%B9%D8%8C%D8%AA.

